

znání pozdně feudální právní kultury i pro poznání života lidu této doby má základní význam. Procházka osvětlil vyčerpávajícím způsobem majetkové právo poddaných a zrekonstruoval — se všemi úskalími této práce — systém tohoto práva, jež je důležitou součástí sociálních poměrů. Jeho postup i řada závěrů mohou vyvolat diskusi, jak je to běžné v problematice sociálně ekonomického vývoje pozdního feudalismu. Není však pochyb o tom, že Procházkaova práce je i pro tyto širší historické otázky významným přínosem, a to nejen v domácím měřítku.

Josef Válka

M. Andreev, D. Angelov, *Istorija Bolgarskogo gosudarstva i prava, perevod s bolgarskogo, Izdatelstvo inostrannoj literatury, Moskva 1962, str. 451*

Každá vysokoškolská učebnice národních dějin je nejen pedagogickou pomůckou, ale nezbytně též výrazem vědecké úrovně daného oboru té které země. Výjimkou není ani rozsáhlá učebnice *Dějiny bulharského státu a práva*, bulharských autorů M. Andreeva a D. Angelova z r. 1959, která vyšla v ruském překladu v r. 1962 v Moskvě, opatřena edičním úvodem sovětských vydavatelů.

Učebnice je výsledkem dlouholeté práce a oba autoři v ní uložili své bohaté pedagogické zkušenosti a výsledky svého vědeckého bádání. Kniha zachycuje vývoj státu a práva v Bulharsku od samých počátků státu až po národní osvobození z turecké nadvlády a počátky kapitalistického vývoje. Tento rozsáhlý historický pohled vynutil si opravdu největší soustředění na otázky státu a práva, přičemž historie obecná je vykládána jen v míře nejnutnější.

Kniha je rozdělena na tři části. V části úvodní zabývají se autoři otázkou předmětu a periodizace dějin bulharského státu a práva a podávají kritický přehled buržoazní literatury (kapitola 1, str. 17—30). Podstatnou částí této partie knihy je rovněž výklad o právních pramenech, který podává učebnice v chronologickém pořádku podle jednotlivých etap vývoje státu a práva. Druhá část učebnice je věnována výkladu o dějinách bulharského feudálního státu a práva, tj. o jeho bulharské periodě, od počátku bulharského státu až po podmanění Bulharska Tureckem (str. 77—300). Třetí část knihy je věnována dějinám státu a práva v období tureckého panství v Bulharsku (str. 301—451). Výklad je podáván ve dvou oddílech — napřed o vývoji ekonomiky, třídní situaci a státním aparátě a potom o vývoji práva. Dějiny právních institucí jsou pak probírány podle jednotlivých druhů právních vztahů — právo vlastnické, smlouvy, právní způsobilost, rodinné právo, dědické, právo trestní a soudní proces. Tato struktura učebnice má jistě své pedagogické přednosti — zvyšuje přehlednost a ucelenost výkladu apod. Přes tyto nepochybné klady máme však o vhodnosti tohoto uspořádání pochybnosti. Učebnicí neprospělo zejména odtržení výkladu o pramenech od výkladu o právních institucích, které přivádí autory do nepříjemných situací, neboť jejich často obšírný výklad o původu pramenných památek doplňuje i charakteristiku právních institucí v nich obsažených. Naopak při výkladu o právních institucích musí podávat výklad o právních pramenech, z kterých čerpají hlavní poznatky o právu a jednotlivé instituce často i rekonstruují. Zdá se, že autoři učebnice se rozhodli vytvořit při výkladu právních institucí umělý právní systém, který feudální bulharské právo neznalo. Byli přitom vedeni jistě snahou přiblížit jej co nejvíce poznatkům posluchačů o současném právním systému a usnadnit jim studium, avšak zůstává faktem, že při četbě knihy může vzniknout falešný

dojem. Autoři si těchto obtíží při koncipování své knihy byli vědomi. O tom svědčí bohužel i skutečnost, že nejen výklad o právu odtrhl od výkladu pramenů a vývoje státu a jeho organizace, ale že se na mnoha místech i opakuje.

Dalším nedostatkem učebnice je rovněž úporná snaha dodržet periodizační schéma, které zřejmě bylo stanoveno napřed a pro jehož zdůvodnění se musí autoři uchýlovat ke značnému schematismu ve výkladu. Podrobnost jejich periodizace zdá se přílišná i sovětským vydavatelům učebnice (str. 9—10). Např. úsek od počátku bulharského státu, tj. 6.—7. stol., do podmanění Bulharska Byzancí, tj. do r. 1018, se v podání autorů rozpadá na tyto úseky: vznik bulharského státu, společensko-politické zřízení bulharského státu v 7.—8. století, upevnění feudálních vztahů v Bulharsku a přijetí křesťanství, státní zřízení v 9.—10. stol. a úpadek bulharského feudálního státu a jeho podmanění Byzancí. Je potom jen zákonitě, že určité, a to klíčové partie výkladu, vyznívají nepřesvědčivě a formálně. Je tomu tak např. i při výkladu tak důležitého problému, jakým je proces znevůliování poddaných a jejich pauperizace. O zbídačování poddaných se hovoří v učebnici např. při výkladu o upevňování feudálních vztahů v 8.—9. století (str. 110—111) a znovu pak při výkladu o úpadku feudálního státu ve století 9.—10. (str. 142—143). A tento formalismus výkladu je pak dovršen v úvodu kapitoly o rozvoji feudalismu v Bulharsku po svržení byzantského panství koncem 12. století. Studentovi, který bude z učebnice studovat, nezbude než se podívat, jak v tomto období mohlo ještě dále zesílit znevůliování poddaných, když se už nepřetržitě upevňovalo několik set let předtím. Zdá se, že kořenem těchto nedostatků knihy je pokus autorů najít výraznější difference mezi obdobími 7.—8. století a 9.—10. století, pokus diktovaný zřejmě snahou o dokázání rané feudalizace v Bulharsku, a tedy i raného vývoje státu a práva. Tento pokus však nalézá jen nedostačující zdůvodnění v pramenech, což by mělo vést k revizi této koncepce a k soustředění výkladu v období 7.—10. století do jediného úseku.

Mezi nejzajímavější partie učebnice patří nepochybně výklad významné právněhistorické památky *Zakon sudnyj ljudjam* a Andreevovo traktování jeho provenience. M. Andreev patří, jak známo, k oněm badatelům, kteří hájí starobulharský původ Zákona sudného oproti názorům o jeho původu velkomoravském, jak se to snaží dokázat zejména náš prof. J. Vašíčka a rakouský historik F. Schmid. M. Andreev používá k dokázání svých tvrzení řadu logických argumentů: zákoník vyjadřuje potřebu chránit nově zavedené křesťanství, a to z iniciativy státu, a konečně i v tzv. Odpovědích papeže Mikuláše jsou obsaženy poznámky o tom, že je potřebí vydat pro Bulhary zákoník. Andreevovy doklady a konstrukce však objektivního čtenáře zcela neuspokojí a nepřesvědčí. A to tím spíše, že argumenty svých odpůrců přechází jednou větou. Schmid prý uvádí doklady komparatistické, Vašíčka filologické. Při obsáhlosti vlastních argumentů Andreevových zdá se tento jeho postup poněkud jednostranný a vzbuzuje dojem, že autor využil učebnicové lapidárnosti k autoritativnímu podání vlastních názorů. Nezbývá než doufat, že rozmach vědeckého bádání o Velké Moravě, které přineslo její nedávné výročí, povede i k řešení těchto otázek, které zatím Andreev zdaleka nepodává. Významnou a potřebnou partii učebnice je i výklad o tureckém panství v Bulharsku v 15.—18. století (str. 301—320) a především pak o právu v Bulharsku v tomto období platném (str. 357—376). Zvláště tato část knihy pomáhá zaplnit dosavadní citelnou mezeru při výuce obecných dějin státu a práva u nás. Pojetí bulharské učebnice, které vychází z koncepce nepřetržitého bulharského národního kulturního a zároveň

i právního života, a to i v období tureckého panství, považujeme za naprosto oprávněné.

V naší stručné recenzi nelze samozřejmě vyčerpat a uvést všechny pozoruhodnější části učebnice. Uvedme tu však alespoň některé. Zajímavým a svým způsobem i novým je výklad o počátcích bulharského státu a o úloze protobulharské Asparuchovy hordy při vytváření státu. Ačkoliv autoři zastávají samozřejmě dosavadní marxistický výklad o existenci státního života nebo alespoň jeho předpokladů již před příchodem protobulharů, je nový jejich výklad o vztahu předáků hordy k domácí šlechtě a slovanským předákům. Oproti pojetí staršímu, například proti Děržavinově koncepci (přidržel se jí v podstatě též i autoři sovětských dějin Bulharska), které ve snaze vyvrátit rasové teorie, sloužící v období bulharského fašismu ideologickým cílům bulharské buržoasie, bagatelizovalo úlohu protobulharů, snaží se oba bulharští autoři o všestranné osvětlení jejich významu. Důkladným rozbořen řeckých pramenů v kontextu s jednotlivými historickými fakty docházejí k vysvětlení vedoucí úlohy nové etnické složky dokonalou vojenskou organizací a zdatností protobulharů, jež byla tehdy pro vedoucí složky Slovanů nepostradatelná v jejich boji s Byzancí. Úloha protobulharů nespočívala tedy v podmanění Slovanů jako „slabších“, ale v oboustranně výhodné spolupráci, která našla konečně i svůj výraz v administrativním uspořádání státu: došlo tu totiž k vytvoření správního dualismu. V rámci jednotlivých oblastí státu vládli samostatně rodoví předáci — slovanská šlechta, kteří však zároveň uznávali svrchovanost bulharského chána a jeho družiny, která tvořila zárodek a později i jádro ústředního státního aparátu, což se navenek projevovalo jak v systému daňové poplatnosti, tak i při válečných taženích. V průběhu asimilace protobulharů s domácím slovanským obyvatelstvem zmizel i tento administrativní dualismus a stát byl centralizován pod vládou bulharského cara.

Zmínili jsme se již v úvodu o pozornosti, jakou učebnice věnuje třídnímu boji a útlaku ve feudální společnosti. Proto nás musí tím více překvapit, jak poměrně malou pozornost věnuje učebnice významnému bogomilskému hnutí (str. 143—144), ač jinak správně je konstatován jeho vysloveně třídní a antagonistický charakter: „Rozšíření tohoto hnutí bylo výrazem protikladů mezi dvěma základními antagonistickými třídami v bulharském státě 10. stol. — poddanými a feudální šlechtou.“ Nehledě již na obecné vyjádření významu tohoto hnutí, podává sice učebnice některé základní rysy bogomilské ideologie, avšak zdá se nám, že tu bylo jen nepatrně vytěženo z prací jednoho z autorů — D. Angelova, pod čarou ostatně uvedených.

K ocenění, které se učebnicí dostalo v rozsáhlém vydavatelském úvodu sovětského vydání, je třeba jen připomenout, že pečlivější ediční práce by mohla jistě odstranit některé formální nedostatky, jako opakování výkladu apod.

Přes tyto připomínky je však třeba sovětské vydání dějin státu a práva v Bulharsku přivítat jako významný přínos k zobecnění a k zpřístupnění dějin státu a práva bratrského slovanského národa. A dodejme zároveň s ohledem na úkoly, které má před sebou naše právní historie, že jde rovněž o důležitou pomoc při práci na naší učebnici obecných dějin státu a práva za feudalismu.

K. Malý